

Tiesībsarga 2011.gada konference

Rīga, 2011.g. 7.-9.decembrī

Paneldiskusija "Mazākumtautību identitāte Latvijas tautas ietvarā"

Boriss Cilevičs

Vēsturiski minoritāšu tiesības vienmēr bija politiski jūtīga problēma, jo tika saistītas ar suverenitātes, robežu un teritoriālās autonomijas jautājumiem. Mazākumtautību tiesības tika uztvertas kā sava veida kompensācija par atteikšanos no pretenzijām uz savu valstiskumu. Minoritāšu aizsardzība balstījās uz divpusējām attiecībām – stipras valstis uzspieda citām valstīm saistības attiecībā uz sev tuvo reliģisko vai etnisko grupu tiesību atzīšanu.

„Etniskās” tiesības uz valstiskumu tika vispilnīgāk atspoguļotas padomju sistēmā. Tā, LPSR Konstitūcijas 1.pants definēja LPSR kā valsti, „kas izveidota, lai īstenotu latviešu nācijas pašnoteikšanās tiesības”. LR Satversmē līdzīgu normu nav, Satversmes izpratnē valstiskuma subjekts ir Latvijas tauta kā politiskā kopa. Šis ir viens no Latvijas valsts būtību raksturojošiem elementiem.

Šī izpratne pilnībā atbilst mūsdienu Eiropā dominējošai liberālai koncepcijai, kas uzskata par valstiskuma subjektu visu pilsoņu kopu, neatkarīgi no to etniskās izcelsmes. Kultūru daudzveidība tiek atzīta par vienu no Eiropas pamatvērtībām. Demokrātiskās valsts mērķis ir nevis sabiedrības homogenizācija, nevis daudzveidības izskaušana – bet „vienotība daudzveidībā” un visu pilsoņu vienlīdzība - „*all different – all equal*”.

Minoritāšu tiesību problēmas būtība ir atrast optimālo līdzsvaru starp kultūru, valodu un reliģiju daudzveidību - un vienveidību, kas ir nepieciešama nācijas vienotības nodrošināšanai.

Mūsdienu minoritāšu aizsardzības sistēmas pamatprincipus var formulēt šādi.

1. Minoritāšu tiesības ir fundamentālo cilvēktiesību neatņemama sastāvdaļa (Vispārējās konvencijas 1.pants). Tātad, minoritāšu tiesības ir universālas – tā ir mūsdienu sistēmas galvenā atšķirība no pagātnes selektīvām sistēmām, piem., Nāciju Līgas paspārnē, kuras ietvaros tika aizsargātas tikai dažu konkrētu minoritāšu tiesības konkrētās teritorijās.

Minoritāšu tiesības nav privilēģijas, ko valsts var pēc saviem ieskatiem piešķirt – vai nepiešķirt – kādai grupai piederošām personām.

2. Minoritāšu tiesību koncepcija ir cieši saistīta ar fundamentālo vienlīdzības un nediskriminācijas principu un papildina to. Ar diskrimināciju mūsdienās tiek saprasta ne tikai dažāda attieksme vienādās situācijās, bet arī vienāda attieksme situācijās, kad dažāda attieksme ir nepieciešama, lai nodrošinātu pilnīgu un efektīvu vienlīdzību. Tas tika uzsvērts, piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumā lietā *Thlimmenos pret Grieķiju*. Šo principu atzīst arī Latvijas Republikas Satversmes tiesa, piem., savā 2005.13.māija spriedumā lietā No.2004-18-0106: „Tiesiskās vienlīdzības princips liek vienādi izturēties tikai pret personām, kas ir vienādos un salīdzināmos apstākļos. Šis princips pieļauj un pat prasa atšķirīgu attieksmi pret personām, kas atrodas atšķirīgos apstākļos... Satversmes tiesa ...atzīmē, ka pie mazākumtautības piederoša persona neatrodas vienādos apstākļos ar personu, kura pieder pie pamatnācijas.” Tātad, minoritāšu tiesību koncepcija piemērojama gadījumos, kad atšķirīga attieksme ir nepieciešama pilnīgas un efektīvas vienlīdzības nodrošināšanai. Protams, katrā konkrētā gadījumā jāņem vērā pieprasījumu, nepieciešamību un samērīgumu.

3. Starptautiskie līgumi, pirmkārt, Vispārējā konvencija par nacionālo minoritāšu aizsardzību, nosaka tikai minoritāšu aizsardzības pamatprincipus, kas var tikt īstenoti dažādos veidos atkarībā no konkrētas situācijas. Šo konkrēto risinājumu atbilstība pamatprincipiem tiek vērtēta pārraudzības (monitoringa) procedūru kontekstā, un starptautiskie standarti paredz, ka šie risinājumi tiek pilnveidoti pastāvīgā dialogā ar visu ieinteresēto pušu līdzdalību.

4. Minoritāšu tiesības ir pēc būtības individuālās tiesības, kas daudzos gadījumos var tikt īstenotas kopā ar citiem šai minoritātei piederošiem indivīdiem, nevis grupu tiesības.

5. Atšķirībā no vairākuma, mazākums nevar panākt savu interešu ievērošanu ar aritmētisko balsojumu. Tāpēc gan Vispārējā konvencija (tās 15.pants), gan citi mūsdienu standarti – pirmkārt, EDSO Lundas rekomendācijas – īpaši uzsver minoritāšu efektīvu līdzdalību kā galveno priekšnosacījumu veiksmīgai problēmu risināšanai. Efektīva līdzdalība var tikt īstenota dažādās formās, atkarībā no konkrētas situācijas.

6. Attiecībā uz minoritāšu aizsardzības subjektu valstīm ir noteiktas izvēles iespējas lemt, kādas grupas ir atzīstamas par nacionālām

minoritātēm šīs valsts teritorijā. Tomēr šādi lēmumi jāpieņem uz dialoga pamata, un tie nevar būt patvaļīgi vai diskriminējoši.

Runājot par situāciju Latvijā, jāatzīmē tendence, kas izveidojās pirmkārt vēsturisko apstākļu dēļ: mazākumtautības un īpaši lielākā krievu lingvistiskā minoritāte tiek uztvertas kā drauds latviešu identitātei. Arī oficiālajā diskursā mazākumtautības tiek uzskatītas par sava veida anomāliju - tātad, jāveicina mazākumtautībām piederošo personu vēlmi kļūt par latviešiem.

Saskaņā ar oficiālo koncepciju, integrācija tiek saprasta kā publiskās telpas "latviskošana", ierobežojot daudzveidību ar šauri interpretētās privātās sfēras robežām, kā arī pieļaujot (un pat veicinot) to īpašās „zonās” – nacionālās kultūras biedrībās. Sak, jūs varat dziedāt savas dziesmas savā lokā, mēs pat dosim tam drusciņ naudas, bet publiskā telpā jums jāuzvedas kā latviešiem - nepretendējiet uz savu īpatnību un interešu ievērošanu valsts pārvaldē! Mūsdienu pieeja ir cita: tieši valsts pārvaldes sistēmai jāatspoguļo sabiedrības kultūru daudzveidību.

Runājot par konkrētām problēmām, jāorientējas uz to institūciju atzinumiem, kas ir pilnvarotas vērtēt Vispārējās konvencijas īstenošanu konkrētās valstīs. Tie ir Eiropas Padomes Ministru Komiteja un Konvencijas Konsultatīvā Padome. Tajos tiek atzīmētas šādas problēmas un trūkumi:

- nepietiekams monitorings un datu vākšana par rasismu un diskrimināciju;
- MK ir dziļi norūpējusies par likumdošanā ietverto aizliegumu lietot mazākumtautību valodās saziņā ar publiskās varas iestādēm pat tajos reģionos, kuros mazākumtautības dzīvo vēsturiski vai nozīmīgā skaitā;
- MK uzsver nepieciešamību izvairīties no diskriminācijas uz valodas pamata un šajā sakarā pauž bažas par stingrāku normu pieņemšanu attiecībā uz valsts valodas prasībām, īpaši nodarbinātajiem privātā sektorā, un atzīmē pārlietu sodu piemērošanu šajā jomā;
- atzīmē esošo konsultatīvo padomju un citu minoritāšu līdzdalībai domāto struktūru neefektivitāti un aicina pievērst īpašu uzmanību efektīvas līdzdalības nodrošināšanai;
- kritizē obligāto tautības ierakstu Iedzīvotāju Reģistrā, kā arī likuma normas par tautības ieraksta maiņu kā pretrunā esošas ar brīvas identitātes izvēles principu;
- eksperti pauž bažas par to, ka bieži instrukcijas par medikamentu lietošanu nav pieejamas krievu valodā.

Jāpiemin arī 2011. gadā ANO Cilvēktiesību komitejas viedoklis Raihmana lietā, kurā komiteja atzina personvārdu pārveidošanu saskaņā ar latviešu gramatikas noteikumiem par Pakta pārkāpumu.

Nobeigumā gribētu vēlreiz uzsvērt efektīvās līdzdalības un dialoga izšķirošo lomu. Dialogs nav „pāraudzināšana” vai vienpusēja pārliecināšana. Diemžēl Latvijā „dialogu” bieži mēģina īstenot vulgāras smadzeņu skalošanas veidā. Nav ko brīnīties, ka mazākumtautībām piederošās personas nav apmierinātas ar esošo situāciju un arvien skaļāk pauž savu protestu pret līdzdalības principa – būtiskāka demokrātijas elementa – pārkāpšanu. Ja mēs vēlamies redzēt Latvijā saliedētu sabiedrību, jāuzsāk patiesais dialogs. Labāk vēlū nekā nekad.